

عوامل خطر و محافظت کننده در استعداد اعتیاد دانشجویان استان آذربایجان غربی

دکتر علی زینالی⁽¹⁾

چکیده

هدف: بررسی عوامل خطر و محافظت کننده در استعداد اعتیاد دانشجویان هدف پژوهش حاضر بود. **روش:** از میان جامعه هدف (دانشجویان دختر و پسر دوره کاردانی و کارشناسی دانشگاه‌های آزاد اسلامی استان آذربایجان غربی با دامنه سنی 18-41 سال)، 592 نفر به روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای از دانشگاه‌های آزاد اسلامی ارومیه، خوی، ماکو، مهاباد و بوکان برحسب جنسیت، رشته و سال تحصیلی انتخاب شدند. داده‌ها به وسیله پرسشنامه استعداد اعتیاد، نسخه دانشجویان (ASQ-SV) گردآوری و به روش تحلیل واریانس یک طرفه و تحلیل مسیر تجزیه و تحلیل شدند. **یافته‌ها:** استعداد اعتیاد در دانشجویان پسر بیشتر از دختر، مجرد بیشتر از متأهل، سال‌های تحصیلی بالاتر بیشتر از سال‌های پایین‌تر و مصرف کنندگان دایمی و گاه‌گدار سیگار بیشتر از غیرسیگاری‌ها و در گروه‌های مختلف آموزشی یکسان بود. اشتغال مادر به‌طور غیرمستقیم با افزایش پیشرفت تحصیلی دانشجویان موجب کاهش استعداد اعتیاد آنان شده، اما به‌طور مستقیم در افزایش و کاهش وضعیت تحصیلی و استعداد اعتیاد تأثیری نداشت. تعداد دوستان در افزایش و کاهش پیشرفت تحصیلی تأثیری نداشت، اما به‌طور مستقیم و غیرمستقیم با افزایش وضعیت نامطلوب تحصیلی، افزایش استعداد اعتیاد را در پی داشت. **نتیجه‌گیری:** پیشرفت تحصیلی، وضعیت مطلوب تحصیلی، تعداد اندک دوستان، عدم مصرف سیگار و اشتغال مادر عوامل محافظت کننده و مرد بودن، تجرد، افت تحصیلی، وضعیت نامطلوب تحصیلی، تعداد دوستان و مصرف دایمی یا گاه‌گدار سیگار از عوامل خطر برای استعداد اعتیاد محسوب می‌شود.

کلیدواژه: استعداد اعتیاد؛ عوامل خطر؛ عوامل محافظت کننده؛ جوانان

[دریافت مقاله: 1391/7/1؛ پذیرش مقاله: 1392/3/25]

مقدمه

استعداد فردی به وابستگی⁴ دارند (3). برخلاف باور معمول، بیشتر کسانی که در حد وابستگی، مواد را تجربه کرده‌اند، به مواد وابسته نمی‌شوند. با این وجود جمعیت کوچکی از مصرف کنندگان وجود دارند که به راحتی به مواد وابسته می‌شوند (4).

طبق نظریه استعداد اعتیاد⁵، برخی افراد مستعد اعتیاد هستند و اگر در معرض مواد قرار بگیرند، معتاد می‌شوند؛ اما اگر کسی استعداد نداشته باشد، معتاد نمی‌شود (5). یافته‌های پژوهشی نیز حاکی است که در شکل‌گیری اعتیاد، زمینه‌های

مصرف مواد و اختلال مصرف مواد، پدیده‌ای تحولی¹ است که از نوجوانی تا جوانی افزایش می‌یابد (1). بررسی یانگ² و همکاران (2) نشانگر نوعی افزایش پیوسته تحولی³ در مصرف توتون، الکل و حشیش طی سال‌های نوجوانی بود. همچنین یافته‌ها نشان می‌دهند اعتیاد و وابستگی تنها در تعداد محدودی از اشخاصی که داروهای اعتیادآور مصرف می‌کنند، روی می‌دهد؛ این افراد نسبت به کسانی که داروهای اعتیادآور مصرف نمی‌کنند، تفاوت قابل ملاحظه‌ای در

⁽¹⁾ دکترای روانشناسی، استادیار دانشگاه آزاد اسلامی خوی، خوی، بلوار ولایت فقیه، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوی. داورنگار: 0461-2550026 (نویسنده مسئول)

E-mail: zeinali@iaukhoy.ac.ir

1- developmental
2- Young
3- steady development increase
4- individual susceptibility to dependence
5- addict prone

رشدی ناسالم و استعداد و آمادگی برای اعتیاد نقش اساسی دارند (4، 9-6). پژوهش‌های این حوزه بر وجود استعداد و آمادگی برای اعتیاد اتفاق نظر دارند، اما هر یک علت آن را به عوامل دیگری نسبت می‌دهند؛ صفات شخصیتی موجود¹ زمینه‌ساز اعتیاد (3)، عامل‌های خطر روانپزشکی (8)، مراقبت‌های والدینی سطح پایین (7)، مشکلات و اختلال‌های روانپزشکی (6) و رشد بیمارگون در شش زمینه روانی-اجتماعی (ویژگی‌های شخصیتی، رفتارها، شیوه زندگی، روابط اجتماعی و خانوادگی، افکار و عقاید، احساسات و عواطف) (9).

پژوهش حاضر به بررسی استعداد اعتیاد از دیدگاه رشد روانی-اجتماعی پرداخته است (10). از این دیدگاه استعداد اعتیاد نوعی آمادگی روانی-اجتماعی است که به صورت بیمارگون طی زندگی شکل می‌گیرد و فرد را مستعد و آماده مصرف مواد می‌کند. معتادان طی مراحل رشد کودکی و نوجوانی، تجارب زندگی متفاوتی نسبت به افراد سالم داشته، در شش زمینه روانی-اجتماعی به گونه‌ای متفاوت رشد می‌کنند که آنها را مستعد مصرف مواد می‌کند (9). پژوهش‌ها اوج تجلی استعداد اعتیاد را اوایل نوجوانی تا اوایل جوانی می‌دانند (11). از این رو بررسی عوامل خطر و محافظت کننده در استعداد اعتیاد دانشجویان (گروهی که در معرض این عوامل هستند)، اطلاعات بسیار باارزشی فراهم می‌آورد تا برنامه‌های کاهش تقاضای مصرف مواد از آن سود جویند. برنامه‌های کاهش تقاضا به جای استفاده از اطلاعات به دست آمده از معتادان، به اطلاعات گروه‌هایی باید دست یابد که اعتیاد در آنها ایجاد نشده است. چرا که اطلاعات به دست آمده از معتادان به واسطه مسمومیت با مواد و تخریب‌های روانی-اجتماعی حاصل از مصرف، قابل اعتماد نیستند (12). بررسی‌های همه گیرشناسی² و سبب‌شناسی³ بیشتر بر سوءمصرف مواد متمرکز بوده، کمتر همه گیرشناسی و سبب‌شناسی استعداد سوءمصرف مواد مورد توجه قرار گرفته است. وینستین⁴ (13) بیان می‌کند دوستان و همسالان مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در مصرف مواد هستند. در یک بررسی مقایسه‌ای با 4045 نوجوان پرخطر و 1709 نوجوان به عنوان گروه کنترل، نشان داده شد تعداد دوستان نوجوانان در گروه پرخطر بیشتر از تعداد دوستان در گروه کنترل بود؛ 11/8 به 8/2 نفر در مورد پسران و 9 به 6/8 نفر در مورد دختران. به بیان دیگر نوجوانان خطر جو در هر دو جنس تعداد دوستان

بیشتری دارند (14). یافته‌های پژوهشی دیگر (11) نیز نشان داد تعداد دوستان اثر مثبت بر استعداد اعتیاد نوجوانان دارد. نوجوانان مصرف کننده مواد با مشکل عملکرد تحصیلی، کاهش نمره (افت تحصیلی)، غیبت از مدرسه، فرار از مدرسه و اخراج درگیرند (15). در میان معتادان درصد کسانی که تحصیلات دانشگاهی دارند کمتر است (16). پیشرفت تحصیلی اثر منفی و وضعیت نامطلوب تحصیلی اثر مثبت در استعداد اعتیاد دانش‌آموزان دارد (11).

پژوهش‌ها (2، 17، 18) نشان می‌دهند سوءمصرف مواد در پایه‌های مختلف تحصیلی دانش‌آموزان متفاوت است. استعداد و آمادگی برای سوءمصرف مواد نیز در پایه‌های مختلف تحصیلی دانش‌آموزان متفاوت گزارش شده است، به طوری که استعداد اعتیاد با بالا رفتن پایه تحصیلی به مرور افزایش می‌یابد. اما یافته‌های پژوهش وحدت و زینالی (11) نشان می‌دهد میان پایه‌های مختلف تحصیلی دانش‌آموزان دبیرستانی ایران از نظر استعداد اعتیاد تفاوتی وجود ندارد.

شروع زود هنگام مصرف سیگار با مصرف و اختلال مصرف الکل و دارو ارتباط دارد (19، 20). مصرف زود هنگام سیگار و الکل، مصرف مرتب حشیش را در آینده پیش‌بینی می‌کند (21). یافته‌های یک بررسی (22) نشان داد درصد بروز مصرف الکل و سوءمصرف دارو در میان نوجوانانی که مصرف مداوم سیگار داشتند، بسیار بیشتر از نوجوانانی بود که سیگار را تجربه کرده بودند یا نوجوانانی که هیچ تجربه مصرف سیگار نداشتند. میان تجربه و معاشرت با دوستان سیگاری و استعداد اعتیاد رابطه وجود دارد (23). همچنین میان سن مصرف گاه‌گذار یا روزانه سیگار و استعداد اعتیاد رابطه منفی وجود دارد (11).

اشتغال مادر عامل مهم دیگری است که می‌تواند در رشد و تربیت فرزند نقش تعیین کننده داشته باشد. در صورتی که اشتغال، فشار زیادی بر برنامه‌ریزی مادر وارد کند، کودکان در معرض خطر تربیت ناکارآمد قرار می‌گیرند (24). بدیهی است تربیت ناکارآمد مادر باعث آسیب‌پذیری بیشتر فرزندان شده، به احتمال زیاد استعداد آنها برای اعتیاد بیشتر می‌شود (25). پژوهش‌ها نشان داده‌اند اشتغال مادر بر استعداد اعتیاد فرزندان اثر مثبت دارد (11) و استعداد اعتیاد در دانش‌آموزانی که مادران شاغل دارند، بیشتر از دانش‌آموزانی است که مادران خانه‌دار دارند (23).

1- pre-existing personality traits
3- etiology

2- epidemiology
4- Weinstein

کلاس 6 نفر (3 دختر و 3 پسر) در بررسی شرکت کردند. پژوهش در قالب یک طرح از پیش طراحی شده و با مراجعه به کلاس‌های درس، با کسب اجازه از رئیس دانشگاه و استادان کلاس گردآوری شد. پیش از اجرای پرسشنامه، توضیح لازم درباره شیوه تکمیل کردن پرسشنامه، اهمیت پژوهش و صداقت در پاسخ دادن، محرمانه بودن اطلاعات دانشجویان و بی‌نام بودن پرسشنامه‌ها ارائه می‌شد. همچنین پرسشنامه‌ها در زمان مناسبی که به برنامه درسی دانشجویان لطمه‌ای نزنند، تکمیل می‌شد. در حین تکمیل کردن پرسشنامه، از دانشجویان خواسته می‌شد در صورت وجود سؤال یا مشکل در پاسخ دادن به پرسشنامه‌ها، اعلام نمایند تا رفع گردد. پس از گردآوری داده‌ها، پرسشنامه 8 آزمودنی ناقص بود و بنابراین تعداد 592 پرسشنامه وارد تحلیل شد. برای گردآوری داده‌ها افزون بر اطلاعات جمعیت‌شناختی (جنسیت، سن، وضعیت تأهل، رشته تحصیلی، تعداد دوستان، وضعیت و پیشرفت تحصیلی، سال‌های تحصیل، مصرف سیگار و اشتغال مادر)، ابزارهای زیر به کار رفت:

پرسشنامه استعداد اعتیاد، نسخه دانشجویان¹ (ASQ-SV): این پرسشنامه در سال 1391 توسط زینالی برای جمعیت دانشجویی، از روی پرسشنامه استعداد اعتیاد برای جمعیت عادی (27)، رواسازی شده است. این پرسشنامه 40 گویه دارد که روی مقیاس لیکرت 1=هیچ، 2=کمی و 3=زیاد پاسخ داده می‌شود. 4 عامل آن عبارتند از رفتارها، شیوه زندگی و روابط اجتماعی، ویژگی‌های شخصیتی و باورها و عواطف. پایایی² کل و چهار عامل به ترتیب بالا 0/90، 0/70، 0/81، 0/74 و 0/81 به دست آمده است. روایی سازه³ پرسشنامه از طریق تحلیل عاملی تأییدی روی داده‌های دانشجویی مطلوب برآورد شده است (28). پایایی پرسشنامه اصلی به روش آلفای کرونباخ 0/98 و روایی ملاکی آن از طریق اجرای همزمان با مقیاس استعداد اعتیاد، 0/62 برآورد شده است (27).

مقیاس پروفایل ریسک مصرف مواد⁴ (SURPS): مقیاس پروفایل ریسک مصرف مواد به وسیله کونرود⁵ و همکاران (29) ساخته شده است و 28 ماده و 4 عامل دارد. تحلیل عاملی اکتشافی از مدل 4 عاملی حمایت کرد و 5 ماده آن به دلیل همپوشی با سایر عامل‌ها حذف و مقیاس به صورت 23 ماده‌ای تنظیم شد. این مقیاس به طور متناسبی کوتاه است و می‌تواند در

همان‌طور که ملاحظه می‌شود بیشتر پژوهش‌ها در حیطه نوجوانان و به خصوص در مورد همه گیرشناسی و سبب‌شناسی سوء مصرف مواد است. بنابراین ضروری به نظر می‌رسد که استعداد سوء مصرف مواد در جوانان بررسی شود. به دو دلیل در پژوهش حاضر از جمعیت دانشجویی استفاده شد: 1- این گروه از نظر رده سنی (جوانان) در معرض عوامل خطر و محافظت‌کننده هستند و اطلاعات بسیار باارزش‌تری نسبت به نوجوانان فراهم می‌آورند و 2- گروهی که اعتیاد در آن‌ها شروع نشده است، می‌تواند بهترین راهنمای برنامه‌های کاهش تقاضای مصرف مواد باشد؛ مصرف مواد موجب مسمومیت و اختلال شناختی و روانی معتادان می‌شود و بنابراین اطلاعات به دست آمده از معتادان قابلیت اعتماد کمتری دارد (9). پژوهش حاضر با هدف بررسی برخی عوامل خطر و محافظت‌کننده در رشد استعداد اعتیاد جوانان انجام شد و در این زمینه عوامل دوستان، وضعیت و پیشرفت تحصیلی، سال‌های تحصیل (زندگی دانشجویی)، مصرف سیگار و اشتغال مادر را مورد توجه قرار داد و به بررسی دو فرضیه پرداخت؛ 1- استعداد اعتیاد در سال‌های مختلف تحصیلی دانشجویان متفاوت است. 2- استعداد اعتیاد در میان دانشجویان سیگاری و غیرسیگاری متفاوت است. همچنین به دنبال پاسخ گویی به این پرسش بود که هر یک از عوامل تعداد دوستان، پیشرفت تحصیلی، وضعیت تحصیلی و شغل مادر چگونه مستقیم و غیرمستقیم در استعداد اعتیاد مؤثرند؟

روش

پژوهش حاضر از نظر هدف، بنیادی از نوع زمینه‌یابی و از نظر روش، توصیفی و از نوع همبستگی بود. جامعه آماری عبارت بود از دانشجویان دختر و پسر دوره کاردانی و کارشناسی دانشگاه‌های آزاد اسلامی استان آذربایجان غربی با دامنه سنی 18-41 سال.

بر پایه فرمول برآورد حجم نمونه (26)، 600 نفر برای نمونه برآورد شد که به روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای چندمرحله‌ای از دانشگاه‌های آزاد اسلامی ارومیه، خوی، ماکو، مهاباد و بوکان برحسب جنسیت، رشته و سال تحصیلی انتخاب شدند. بدین صورت که استان به سه منطقه مرکزی، شمالی و جنوبی تقسیم شد. از منطقه مرکزی ارومیه و از منطقه شمالی خوی و ماکو و از منطقه جنوبی مهاباد و بوکان به صورت تصادفی انتخاب شدند. سپس از دانشگاه‌های هر شهر برحسب رشته (5 رشته) و سال تحصیلی (4 سال) 20 کلاس انتخاب شد و سپس با رعایت تناسب جنسیت، از هر

1 - Addiction Susceptibility Questionnaire-Student Version
2- reliability 3- construct validity
4- Substance Use Risk Profile Scale
5- Conrod

روابط اجتماعی، ویژگی‌های شخصیتی و باورها و عواطف ASQ-SV به ترتیب 0/90، 0/76، 0/80، 0/70 و 0/76 به دست آمد. روایی ملاکی¹⁵ ASQ-SV با استفاده از مقیاس پروفایل خطر مصرف مواد (30) مناسب بود ($p \leq 0/001$ ، $r=0/59$).

پیش از انجام تحلیل‌ها، آزمون برابری واریانس میان گروه‌ها اجرا و همسانی واریانس‌ها تأیید شد.

میانگین استعداد اعتیاد دانشجویان در سال‌های اول تا چهارم به ترتیب عبارت بود از 55/80، 58/60، 57/99 و 60/94. بر این اساس استعداد اعتیاد دانشجویان سال چهارم بیشتر از دانشجویان سال‌های پایین‌تر بود و پس از آن به ترتیب دانشجویان سال دوم، سال سوم و سال اول قرار داشتند. میان سال‌های مختلف تحصیلی دانشجویان از نظر استعداد اعتیاد تفاوت وجود داشت ($F_{445,3}=3/70$ ، $p \leq 0/01$) و سال‌های تحصیل دو درصد در استعداد اعتیاد دانشجویان مؤثر بود ($\eta^2=2\%$). آزمون کمترین تفاوت معنادار¹⁶ (LSD) نشان داد تفاوت میان دانشجویان سال اول و دوم ($MD=-2/80$ ، $p=0/026$) و سال اول و چهارم ($MD=-5/14$ ، $p=0/003$) معنادار بود.

میانگین استعداد اعتیاد در میان دانشجویان غیرسیگاری و دانشجویانی که به صورت گاه‌گذار و دایمی سیگار می‌کشیدند، به ترتیب عبارت بود از 56/38، 63/93 و 67/61. در این تقسیم‌بندی میان دانشجویان از نظر استعداد اعتیاد تفاوت وجود داشت ($F_{453,2}=21/74$ ، $p \leq 0/001$) و مصرف سیگار 9 درصد در استعداد اعتیاد دانشجویان تأثیر داشت ($\eta^2=9\%$). آزمون کمترین تفاوت معنادار (LSD) نشان داد تفاوت میان دانشجویان غیرسیگاری و دانشجویانی که گاه‌گذار سیگار می‌کشیدند ($MD=-7/55$ ، $p=0/001$) و دانشجویان غیرسیگاری و دانشجویانی که به صورت دایمی سیگار می‌کشیدند ($MD=-11/22$ ، $p=0/001$) معنادار بود.

برای بررسی پرسش پژوهش دو مدل ارایه و آزمون شد.

مطالعات طولی و جمعیت‌شناختی برای ارزیابی نقش شخصیت در رفتار مصرف مواد و هم‌ابتلائی آسیب‌شناسی روانی به کار رود. 4 عامل حساس به اضطراب¹، ناامیدی²، هیجان‌طلبی³ و تکانش‌گری⁴ به ترتیب 5 (گویه‌های 8، 10، 14، 18 و 21)، 7 (گویه‌های 1، 4، 7، 13، 17، 20 و 23)، 6 (گویه‌های 3، 6، 9، 12، 16 و 19) و 5 (گویه‌های 2، 5، 11، 15 و 22) گویه دارند که روی مقیاس 4 درجه‌ای لیکرت از یک (کاملاً مخالف) تا چهار (کاملاً موافق) پاسخ داده می‌شوند. گویه‌های 1، 4، 7، 13، 20 و 23 به صورت معکوس نمره‌گذاری می‌شوند. پایایی 4 عامل حساس به اضطراب، ناامیدی، هیجان‌طلبی و تکانش‌گری به ترتیب 0/88، 0/74، 0/76 و 0/68 برآورد شده است. در بررسی روایی سازه مقیاس از طریق تحلیل عاملی تأییدی، ضرایب رگرسیونی گویه‌ها با عامل‌ها بالاتر از $\beta=0/30$ و معنی‌گزارش شده و مدل با داده‌ها برازش داشته است (30). در بررسی‌های دیگر، مقیاس پروفایل ریسک مصرف مواد با نمونه‌های مردم عادی، دانشجویان و دانش‌آموزان، پایایی بازآزمایی⁵، همسانی درونی⁶ و روایی سازه، همزمان⁷ و پیش‌بین⁸ قابل قبولی به دست داده است (31، 32). این پرسشنامه در ایران در سال 1391 توسط زینالی (33) ترجمه شده و روایی و پایایی آن برآورد شده است. روایی سازه از طریق تحلیل عاملی تأییدی روی دانشجویان مطلوب گزارش شده است. آلفای کرونباخ⁹ کل و عامل‌های ناامیدی، حساس به اضطراب، هیجان‌طلبی و تکانش‌گری به ترتیب 0/74، 0/72، 0/69، 0/68 و 0/70 برآورد شده است.

داده‌ها با کمک نرم‌افزارهای SPSS-16.5¹⁰ و AMOS-16.5¹¹ به روش تحلیل واریانس یک طرفه¹² و تحلیل مسیر¹³ (مدل‌یابی معادلات ساختاری¹⁴) تجزیه و تحلیل شدند.

یافته‌ها

291 نفر از شرکت‌کنندگان زن و 301 نفر مرد بودند. دامنه سنی آنان 18-41 سال بود و در دو مقطع کاردانی و کارشناسی و گروه‌های آموزشی علوم انسانی، فنی و مهندسی، علوم پزشکی، کشاورزی و علوم پایه تحصیل می‌کردند. 15 و 85 درصد مادران آنها به ترتیب شاغل و خانه‌دار بودند. شیوع استعداد اعتیاد در شرکت‌کنندگان به طور کلی و پسران و دختران به ترتیب 4/4، 7/6 و 1/3 درصد بود. میانگین استعداد اعتیاد دانشجویان پسر بیشتر از دانشجویان دختر و دانشجویان مجرد بیشتر از دانشجویان متأهل بود. میانگین استعداد اعتیاد دانشجویان گروه‌های مختلف آموزش تفاوتی با هم نداشت (جدول 1).

آلفای کرونباخ کل و عامل‌های رفتارها، شیوه زندگی و

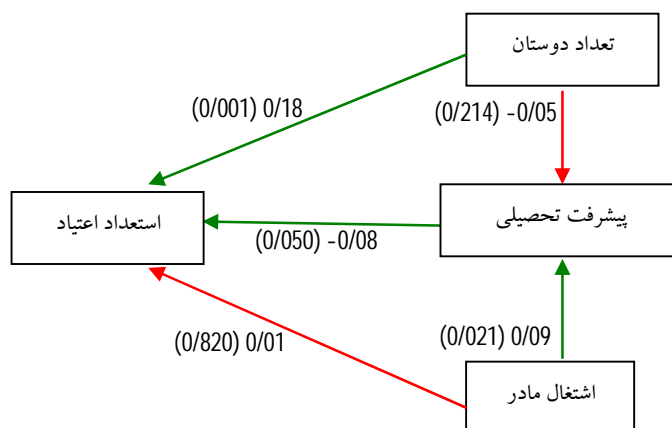
1- anxiety sensitivity	2- hopelessness
3- sensation seeking	4- impulsivity
5- test-retest	6- internal consistency
7- concurrent	8- predictive
9- Cronbach's α	
10- Statistical Package for the Social Science-version 16.5	
11- Analysis of Moment Structures-version 16.5	
12- one way analysis of variance	
13- path analysis	
14- structural equation modeling	
15- criterion validity	
16- Least Significant Difference	

جدول 1- میانگین و انحراف معیار استعداد اعتیاد دانشجویان بر حسب جنسیت، وضعیت تأهل و گروه‌های آموزشی

متغیرها	میانگین (انحراف معیار)	آماره	df	سطح معنی داری
جنسیت	مذکر (12/67) 59/83	$t=4/13$	455	0/01
	مؤنث (9/13) 55/58			
وضعیت تأهل	مجرد (11/34) 58/19	$t=1/98$	453	0/05
	متأهل (10/56) 55/08			
گروه‌های آموزشی	علوم انسانی (9/64) 56/50	$F=1/50$	4	0/20
	فنی (12/79) 58/77			
	علوم پزشکی (9/05) 55/34			
	کشاورزی (13/71) 58/98			
	علوم پایه (10/02) 58/27		456	

تأثیر گذاشت. اشتغال مادر اثر مستقیم در استعداد اعتیاد فرزندان نداشت، اما به‌طور مستقیم بر پیشرفت تحصیلی فرزندان اثر داشت و به‌طور غیرمستقیم از طریق پیشرفت تحصیلی بر استعداد اعتیاد فرزندان اثر گذاشت.

در مدل نخست رابطه علی تعداد دوستان، اشتغال مادر و پیشرفت تحصیلی با استعداد اعتیاد آزمون شد (شکل 1). یافته‌ها نشان داد تعداد دوستان در پیشرفت تحصیلی دانشجویان تأثیر نداشت، اما به‌طور مستقیم روی استعداد اعتیاد

شکل 1- وزن‌های رگرسیونی استاندارد شده (و سطح معنی داری) در رابطه علی تعداد دوستان، اشتغال مادر و پیشرفت تحصیلی با استعداد اعتیاد (مدل 1)

جدول 2- اثرات کلی، مستقیم و غیرمستقیم و اشتغال مادر و تعداد دوستان بر پیشرفت تحصیلی و استعداد اعتیاد

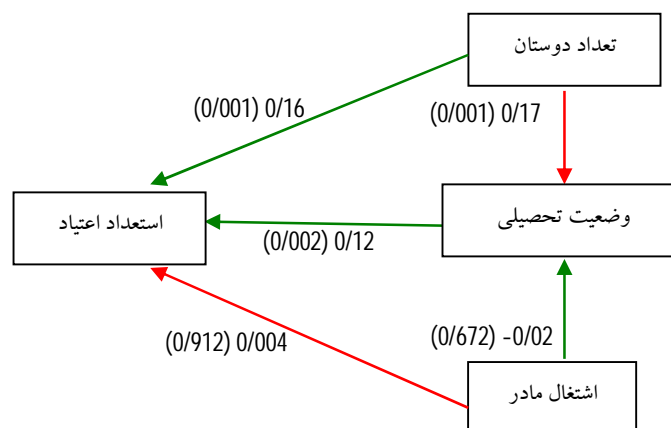
اثرات	اشتغال مادر	تعداد دوستان	پیشرفت تحصیلی
اثرات کلی	0/002	0/183	-0/083
	0/094	-0/051	
اثرات مستقیم	0/009	0/179	-0/083
	0/094	-0/051	
اثرات غیر مستقیم	-0/007	0/004	

روی وضعیت تحصیلی و استعداد اعتیاد فرزندان نداشت، اما تعداد دوستان اثر مستقیم بر وضعیت تحصیلی و استعداد اعتیاد داشت. تعداد دوستان همچنین از طریق وضعیت تحصیلی، اثر غیرمستقیم بر استعداد اعتیاد داشت (شکل 2).

در مدل 2 اثر مستقیم اشتغال مادر بر استعداد اعتیاد 0/004 بود که با اثر غیرمستقیم آن از طریق وضعیت تحصیلی (0/002-) در کل دارای میزان اثر 0/002 بر استعداد اعتیاد بود. تعداد دوستان نیز با میزان اثر مستقیم 0/162 و با میزان اثر غیرمستقیم 0/020 از طریق وضعیت تحصیلی، در کل دارای 0/182 اثر کلی بر استعداد اعتیاد بود. همچنین متغیرهای تعداد دوستان و اشتغال مادر 0/027 واریانس وضعیت تحصیلی و متغیرهای تعداد دوستان، اشتغال مادر و وضعیت تحصیلی 0/045 واریانس استعداد اعتیاد را تبیین کردند (جدول 3). تمام شاخص‌ها در حد مطلوب برازش مدل 2 با داده‌ها را تأیید کردند ($\chi^2/df=2/20$, $df=1$, $GFI=0/99$, $p>0/138$, $CFI=0/97$, $BBNFI=0/95$, $RMSEA=0/045$).

در مدل 1 اثر مستقیم اشتغال مادر بر استعداد اعتیاد (0/009) و اثر غیرمستقیم آن از طریق پیشرفت تحصیلی (0/007-) در کل دارای میزان اثر 0/002 بر استعداد اعتیاد بود. تعداد دوستان با میزان اثر مستقیم 0/179 و با میزان اثر غیرمستقیم 0/004 از طریق پیشرفت تحصیلی، در کل دارای میزان اثر 0/183 بر استعداد اعتیاد بود (جدول 2). هم‌چنین متغیرهای تعداد دوستان و اشتغال مادر 0/011 واریانس پیشرفت تحصیلی و متغیرهای تعداد دوستان، اشتغال مادر و پیشرفت تحصیلی 0/039 واریانس استعداد اعتیاد را تبیین کردند. تمام شاخص‌ها در حد مطلوب، برازش مدل 1 با داده‌ها را تأیید کردند ($\chi^2/df=2/20$, $df=1$, $GFI=0/99$, $p>0/138$, $CFI=0/95$, $BBNFI=0/93$, $RMSEA=0/045$).

در مدل دوم رابطه علی تعداد دوستان، اشتغال مادر و وضعیت تحصیلی [وضعیت تحصیلی براساس تجدید و مردودی سنجیده شده است؛ نه تجدید و نه مردود=1، فقط تجدید=2، مردود=3] با استعداد اعتیاد آزمون شد. یافته‌ها نشان داد اشتغال مادر تأثیری

شکل 2- وزن‌های رگرسیونی استاندارد شده (و سطح معنی‌داری) در رابطه علی تعداد دوستان، اشتغال مادر و وضعیت تحصیلی با استعداد اعتیاد (مدل 2)

جدول 3- اثرات کلی، مستقیم و غیرمستقیم تعداد دوستان و اشتغال مادر بر وضعیت تحصیلی و استعداد اعتیاد

اثرات	اشتغال مادر	تعداد دوستان	پیشرفت تحصیلی
اثرات کلی	استعداد اعتیاد	0/002	0/123
	پیشرفت تحصیلی	-0/017	0/165
اثرات مستقیم	استعداد اعتیاد	0/004	0/123
	پیشرفت تحصیلی	-0/017	0/165
اثرات غیر مستقیم	استعداد اعتیاد	-0/002	0/020

بحث

هدف پژوهش حاضر بررسی برخی عوامل خطر و محافظت کننده در رشد استعداد اعتیاد جوانان بود. یافته‌ها نشان داد استعداد اعتیاد در دانشجویان پسر بیشتر از دانشجویان دختر و در دانشجویان مجرد بیشتر از دانشجویان متأهل بود. استعداد اعتیاد دانشجویان گروه‌های مختلف آموزشی تفاوتی با هم نداشت. استعداد اعتیاد در دانشجویان سال‌های بالاتر بیشتر از سال‌های پایین‌تر بود. همچنین استعداد اعتیاد دانشجویانی که مصرف دایمی و گاه‌گدار سیگار داشتند، از دانشجویان غیرسیگاری بیشتر بود. در مدل اول مشخص شد که تعداد دوستان مستقیم روی استعداد اعتیاد و اشتغال مادر مستقیم بر پیشرفت تحصیلی دانشجویان اثر دارد. در مدل دوم مشخص شد که تعداد دوستان مستقیم بر وضعیت تحصیلی و استعداد اعتیاد اثر دارد.

یافته‌های پژوهشی نشانگر آن است که مردان بیشتر از زنان درگیر مصرف، سوء مصرف و وابستگی به مواد می‌شوند (2). یافته پژوهش حاضر نیز نشان داد تفاوت جنسیتی در استعداد اعتیاد وجود دارد و پسران استعداد اعتیاد بیشتری نسبت به دختران دارند که با یافته‌های دیگر (11) همخوانی دارد. مردان بیشتر از زنان درگیر مسائل اجتماعی، شغلی و درآمدی می‌شوند و اگر مطابق نظریه ناهم‌انگهی در سازمان اجتماع (34)، قادر به درک و جذب هدف‌های جامعه نباشند و نتوانند با وصل به هدف‌های مطلوب اجتماعی، احساس رضایت و کفایت کنند، ممکن است به مواد روی آورند تا رضایتی را که نتوانسته‌اند در رابطه با هدف‌های جامعه کسب کنند، از این راه به دست آورند. این امر می‌تواند دلیلی بر افزایش استعداد اعتیاد و سوء مصرف مواد توسط مردان باشد.

همچنین یافته‌ها نشان داد استعداد اعتیاد در افراد مجرد بیشتر از افراد متأهل است. بررسی‌های انجام شده در زمینه وضعیت تأهل و اعتیاد نشان می‌دهد معتادان به الکل، تمایل دارند مجرد باشند. افراد متأهل نسبت به افراد مجرد مشکلات کمی با مصرف الکل دارند و میزان بالای سوء مصرف الکل در مردان و افراد مجرد روی می‌دهد (7). بررسی‌های انجام شده در ایران نیز شیوع مصرف مواد را در افراد متأهل کمتر از افراد مجرد نشان می‌دهد (35). در ادبیات روانشناسی از تأهل به عنوان یکی از عوامل پیشگیری کننده آسیب روانی یاد شده است. به طوری که تأهل در پیش‌آگهی درمان، یک عامل امیدبخش به حساب می‌آید (36).

پژوهش‌ها نشان می‌دهند میان نمره‌های دانش‌آموزان

رشته‌های ریاضی - فیزیک، علوم انسانی و علوم تجربی (37) و همچنین میان دانشجویان رشته‌های مختلف (38) در آزمون استعداد اعتیاد تفاوت وجود ندارد. یافته پژوهش حاضر مبنی بر نبود تفاوت در استعداد اعتیاد دانشجویان گروه‌های مختلف آموزشی، با این یافته‌ها هماهنگ است.

مطالعه حاضر نشان داد با افزایش سال‌های تحصیل، استعداد اعتیاد دانشجویان بالا می‌رود. پژوهش‌ها نشان داده‌اند سوء مصرف مواد در پایه‌های مختلف تحصیلی دانش‌آموزان متفاوت است (2، 17، 18) و بررسی دیگر (23) به این نتیجه رسید که استعداد اعتیاد با بالا رفتن پایه تحصیلی به مرور افزایش می‌یابد. یافته پژوهش حاضر با این پژوهش‌ها (2، 17، 18، 23) همخوان است، اما با پژوهش وحدت و زینالی (11) که نشان داد میان پایه‌های مختلف تحصیلی دانش‌آموزان دبیرستانی ایران از نظر استعداد اعتیاد تفاوت وجود ندارد، ناهمسو است. اما چرا با افزایش سال‌های تحصیل، استعداد اعتیاد افزایش می‌یابد؟ شاید یکی از دلایل آن، تجمع دانشجویان مشروطی یا مردودی (از دروس) در سال‌های آخر دوران تحصیل باشد. در چنین شرایطی سال‌های تحصیلی تا حدی می‌تواند مستقل از سن، استعداد اعتیاد را تحت تأثیر قرار دهد. حدس دیگر این است که آیا ویژگی‌های زندگی دانشجویی باعث افزایش استعداد اعتیاد می‌شود؟ اگر چنین حدسی درست باشد، دقیق شدن درباره عوامل خطرهای استعداد اعتیاد در دوران تحصیل، پیشنهادی برای پژوهش‌های آتی خواهد بود.

یافته دیگر پژوهش حاضر نشان داد استعداد اعتیاد دانشجویانی که مصرف دایمی و گاه‌گدار سیگار دارند، از دانشجویانی که سیگار مصرف نمی‌کنند، بیشتر است. پژوهش‌های پیشین نشان دادند مصرف سیگار با مصرف و اختلال مصرف الکل و دارو ارتباط دارد (20-22). همچنین میان معاشرت با دوستان سیگاری و تجربه مصرف سیگار با استعداد اعتیاد رابطه وجود دارد (23). نکته دیگر اینکه میان سن مصرف گاه‌گدار یا دایمی سیگار و استعداد اعتیاد رابطه منفی وجود دارد (9). تجربه زود هنگام و مصرف دایمی و گاه‌گدار سیگار، از عوامل خطر برای استعداد اعتیاد محسوب می‌شوند. یافته پژوهش حاضر با یافته‌های پژوهش‌های این زمینه هماهنگ و همخوان است. اینکه مصرف سیگار در نوجوانان و جوانان مصرف سایر مواد را توجیه و تسهیل می‌کند، یافته مورد اشاره پژوهش‌های بیشماری است (19-22).

همین منوال می توان پذیرفت که در دور کردن فرد از تحصیل و پیشرفت تحصیلی نیز تأثیرگذار باشد. همان طور که ملاحظه می شود بررسی های چندمتغیری (تحلیل مسیرهای علی) حقایقی را مشخص می کنند که در بررسی های ساده به دست نمی آید.

در مدل دوم پژوهش حاضر مشخص شد که اشتغال مادر نه وضعیت تحصیلی را تحت تأثیر قرار می دهد، نه استعداد اعتیاد را. اما تعداد دوستان هم به طور مستقیم روی استعداد اعتیاد اثر دارد و هم به طور غیرمستقیم از طریق وضعیت نامطلوب تحصیلی، بر استعداد اعتیاد اثر می گذارد. پژوهش های مربوط به وضعیت اشتغال مادران نشان می دهد اشتغال مادر، کودکان را در معرض خطر تربیت ناکارآمد (24) و استعداد اعتیاد (25) قرار می دهد و استعداد اعتیاد در دانش آموزانی که مادران شاغل دارند، بیشتر است (23). یافته برک¹ (24)، امل کمپ² و هیرس³ (25) و وحدت (23) با یافته پژوهش حاضر، مبنی بر این که اشتغال مادر وضعیت تحصیلی و استعداد اعتیاد را تحت قرار نمی دهد، هماهنگی و همخوانی ندارد. یکی از دلایل عدم همخوانی می تواند در روش بررسی باشد. روش مورد استفاده در پژوهش حاضر تحلیل مسیرهای علی است. دلیل دوم می تواند به نمونه مورد بررسی مربوط باشد؛ اشتغال مادر نمی تواند وضعیت تحصیلی و استعداد اعتیاد را در دانشجویان همانند دانش آموزان نوجوان تحت تأثیر قرار دهد.

نوجوانان مصرف کننده مواد وضعیت تحصیلی بد و تعداد بیشتری دوست و رفیق دارند (9، 14، 15). بیشتر معنادان جوان تحصیلات متوسط و ضعیف دارند و درصد تحصیل کرده های دانشگاهی در آنان کمتر است (16). وحدت (23) نشان داد میان وضعیت تحصیلی و استعداد اعتیاد رابطه منفی وجود دارد. این یافته ها با یافته پژوهش حاضر در مورد این که تعداد دوستان به طور مستقیم و غیرمستقیم از طریق وضعیت نامطلوب تحصیلی، استعداد اعتیاد را تحت تأثیر قرار می دهد، هماهنگی و همخوانی دارد.

در یک جمع بندی می توان گفت اشتغال مادر به طور غیرمستقیم با افزایش پیشرفت تحصیلی دانشجویان، موجب کاهش استعداد اعتیاد آنان می شود، اما به طور مستقیم در افزایش یا کاهش وضعیت تحصیلی و استعداد اعتیاد تأثیری ندارد. تعداد دوستان در افزایش و کاهش پیشرفت تحصیلی

پژوهش های مربوط به اشتغال مادران نشان می دهد فشار زیاد اشتغال بر مادر، کودکان را در معرض خطر تربیت ناکارآمد قرار می دهد (24). بدیهی است تربیت ناکارآمد مادران باعث آسیب پذیری بیشتر فرزندان و مستعد شدن آنها برای اعتیاد می شود (25). وحدت (23) نشان داد استعداد اعتیاد در دانش آموزانی که مادران شاغل دارند، بیشتر است. یافته برک¹ (24)، امل کمپ² و هیرس³ (25) و وحدت (23) با عدم معنی داری مسیر مستقیم اشتغال مادر به استعداد اعتیاد مدل ارایه شده پژوهش حاضر هماهنگی و همخوانی ندارد؛ بررسی تک مسیری (تک عاملی) در مدل اول نشان می دهد که اشتغال مادر به طور مستقیم بر استعداد اعتیاد فرزندان اثر ندارد. اما اشتغال مادر به طور مستقیم بر پیشرفت تحصیلی فرزندان و از طریق پیشرفت تحصیلی به طور غیرمستقیم و منفی روی استعداد اعتیاد فرزندان اثر دارد. همانطور که ملاحظه می شود وقتی به مسیر علی اشتغال مادر و استعداد اعتیاد فرزندان، میانجی پیشرفت تحصیلی اضافه می شود (بررسی های علی و چندعاملی)، تأثیر اشتغال مادر در استعداد اعتیاد فرزندان منفی می شود. یعنی مادران شاغل موجب بالا رفتن پیشرفت تحصیلی فرزندان می شوند و از این طریق در کاهش استعداد اعتیاد فرزندانشان مؤثر واقع می شوند. این یافته در پژوهش های پیشین، به دلیل ماهیت همبستگی دو متغیری روش آنها، به دست نیامده و روشن شدن آن به بررسی های علی نیاز داشته است.

نوجوانان مخاطره جو تعداد بیشتری دوست و رفیق دارند و بیشتر اوقات خود را بیرون مدرسه با دوستان صرف می کنند و به جای انجام تکالیف درسی، اغلب سیگار می کشند، الکل مصرف می کنند و با احتمال بیشتری در زد و خوردهای فیزیکی درگیر می شوند (14). در یک مطالعه مقایسه ای مشخص شد معنادان دارای دوستان متعدد هستند. داشتن دوستان متعدد یکی از ویژگی های بارز معنادان پیش از مصرف مواد محسوب می شود و این ویژگی در مستعد و آماده کردن آنها برای اعتیاد عامل مهمی است (9). در مدل اول پژوهش حاضر مشخص شد که تعداد دوستان به طور مستقیم در افزایش استعداد اعتیاد دانشجویان مؤثر است، اما از طریق تأثیرگذاری در پیشرفت تحصیلی، روی استعداد اعتیاد مؤثر واقع نمی شود. در نگاه اول یافته ها قدری متناقض به نظر می رسند، اما اگر بپذیریم که تعداد دوستان یک عامل خطر برای استعداد اعتیاد و رفتارهای پرخطر محسوب می شود، به

1- Berk
3- Heeres

2- Emmelkamp

- Alcohol Depend. 2009; 102(1-3):78-87.
2. Young SE, Corley RP, Stallings MC, Rhee SH, Crowley TJ, Hewitt JK. Substance use, abuse and dependence in adolescence: prevalence, symptom profiles and correlates. *Drug Alcohol Depend.* 2002; 68(3): 309-22.
 3. Agatsuma S, Hiroi N. Genetic basis of drug dependence and comorbid behavioral traits. *Nihon Shinkei SeishinYakurigaku Zasshi.* 2004; 24(3):137-45.
 4. Hiroi N, Agatsuma S. Genetic susceptibility to substance dependence. *J Mol Psychol.* 2005; 10(4):336-44.
 5. Gendreau P, Gendreau LP. The addiction-prone personality: A study of Canadian heroin addicts. *Can J Behav Sci.* 1970; 2(1):18-25.
 6. Lettieri DJ, Sayers M, Pearson HW. Theories on drug abuse, selected contemporary perspectives. U.S, Washington, D.C: NIDA Research Monograph; 1980.
 7. Barnes GE, Murray RP, Patton D, Bentler PM, Anderson RE. The addiction-prone personality. In: Kaplan HB, Gottfried AE, Gottfried AW, editors. *Longitudinal research in the social and behavioural sciences.* New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers; 2000. p. 1-320.
 8. Franke P, Neef D, Weiffenbach O, Gansicke M, Hautzinger M, Maier W. Psychiatric comorbidity in risk groups of opioid addiction: A comparison between opioid dependent and non-opioid dependent prisoners (in jail due to the German narcotics law). *Fortschr Neurol Psychiatr.* 2003; 71(1):37-44.
 9. Zeinali A, Wahdat R, Eisavi M. Pre-addiction susceptibility backgrounds in recovered drug users. *Iran J Psychiatry Clin Psychol.* 2008; 14(1): 71-9. [Persian]
 10. Zeinali A, Sharif, H, Enayati M, Asgari P, Pasha G. The mediational pathway among parenting styles, attachment styles and self-regulation with addiction susceptibility of adolescents. *J Res Med Sci.* 2011; 16(9):1105-21.
 11. Vahdat R, Zeinali A. Epidemiology of addiction susceptibility in Iran high school adolescent. Final Report of research. Tehran: University of Social Welfare and Rehabilitation; 2005. [Persian]
 12. Zeinali A. Etiological study of personal backgrounds in Recovered drug users. Final report of research. Tehran: University of Social Welfare and Rehabilitation; 2005. [Persian]
 13. Weinstein ND. Testing four competing theories of

تأثیری ندارد، اما به طور مستقیم و غیرمستقیم با افزایش وضعیت نامطلوب تحصیلی، موجب افزایش استعداد اعتیاد آنان می شود.

در کل پژوهش حاضر نشان داد پیشرفت تحصیلی، وضعیت مطلوب تحصیلی، تعداد اندک دوستان، عدم مصرف سیگار و اشتغال مادر عوامل محافظت کننده در مقابل استعداد اعتیاد دانشجویان هستند. در مقابل مرد بودن، مجرد، افت تحصیلی، وضعیت نامطلوب تحصیلی، تعدد دوستان و مصرف دایمی یا گاه گدار سیگار از عوامل خطر افزایش استعداد اعتیاد دانشجویان به حساب می آیند.

دانستن این اطلاعات، برای برنامه های پیشگیری اولیه (کاهش تقاضای مصرف مواد) ضروری است. دانشجویان مذکر، مجرد، دارای دوستان متعدد و با وضعیت تحصیلی بد، همچنین دانشجویانی که در سال های آخر تحصیل هستند و مصرف گاه گدار یا دایمی سیگار دارند، مهم ترین گروه هدف برای اقدامات پیشگیری هستند.

بررسی حاضر در جمعیت دانشجویی و در دانشگاه های آزاد اسلامی استان آذر بایجان غربی انجام شده است. این موضوع تعمیم یافته ها را به سایر جوانان غیردانشگاهی، جمعیت دانشجویی سایر دانشگاه ها و اقشار جوان سایر مناطق ایران محدود می کند. ویژگی هر پژوهش علمی، محدود بودن دامنه مطالعه آن است. بنابراین انجام پژوهش های مشابه میان جوانان غیردانشگاهی، سایر دانشگاه ها و مناطق ایران برای پژوهش های آتی پیشنهاد می شود. همچنین انجام بررسی طولی برای فهم چگونگی تحول استعداد اعتیاد ضروری به نظر می رسد و برای پژوهش های آتی توصیه می شود. بررسی عوامل خطرزای استعداد اعتیاد در دوران تحصیل پیشنهاد دیگری برای پژوهش های آتی است.

سپاسگزاری

این پژوهش با حمایت مالی دانشگاه آزاد اسلامی خوی انجام شده است. بدین وسیله از معاونت و مدیر محترم پژوهشی دانشگاه صمیمانه قدردانی می شود. [بنا به اظهار نویسنده مسئول مقاله، تعارض منافع وجود نداشته است].

منابع

1. Palmer RHC, Young SE, Hopfer CJ, Corley RP, Stallings MC, Crowley TJ, et al. Developmental epidemiology of drug use and abuse in adolescence and young adulthood: Evidence of generalized risk. *Drug*

- health-protective behavior. *Health Psychol.* 1993; 12(4): 324-333.
14. Krumm-Merabet C, Meyer TD. Leisure activities, alcohol, and nicotine consumption in people with a hypomanic/ hyperthymic temperament. *Pers Indiv Differ.* 2005; 38: 701-712.
 15. Chen K, Sheth AJ, Elliott DK, Yeager A. Prevalence and correlates of past-year substance use, abuse, and dependence in a suburban community sample of high-school students. *Addict Behav.* 2004; 29: 413-423.
 16. Farjad M, Behraves H, Vajdi N. *Addiction, understanding the causes, symptoms and Non-pharmacologic treatments of addiction.* Tehran: Badr Publication; 1995. [Persian]
 17. Harrison PA, Fulkerson JA, Beebe TJ. DSM-IV substance use disorder criteria for adolescents: A critical examination based on a statewide school survey. *Am J Psychiatry.* 1998; 155(4):486-92.
 18. Simons-Morton B, Haynie DL, Crump A, Eitel P, Saylor KE. Peer and parent influences on smoking and drinking among early adolescents. *Health Educ Behav.* 2001; 28(1):95-107.
 19. Cho H, Hallfors DD, Iritani BJ. Early initiation of substance use and subsequent risk factors related to suicide among urban high school students. *Addict Behav.* 2007; 32(8):1628-39.
 20. Rohde P, Lewinsohn PM, Brown RA, Gau JM, Kahler CW. Psychiatric disorders, familial factors and cigarette smoking: Associations with smoking initiation. *Nicotine Tob Res.* 2003; 5(1):85-98.
 21. Botvin GJ, Griffin KW. Life skills training as a primary prevention approach for adolescent drug abuse and other problem behaviors. *Int J Emerg Ment Health.* 2002; 4(1):41-7.
 22. Mohammadpoorasl A, Fakhari A, Rostami F, Vahidi R. Predicting the initiation of substance abuse in Iranian adolescents. *Addict Behav.* 2007; 32(12):3153-9.
 23. Vahdat R. *Study of addiction potential in Urmia high school students based on APS scale.* [dissertation]. [Rodehen]: Islamic Azad University, Rodehen Branch; 2005. [Persian]
 24. Berk LE. *Development through the lifespan.* 5th ed. Boston, MA: Pearson/Allyn and Bacon; 2009.
 25. Emmelkamp PM, Heeres H. Drug addiction and parental rearing style. *J Int Addict.* 1988; 23(2):207-16.
 26. Sharifi HP, Sharifi N. *Research methods in the behavioral sciences.* Tehran: Sokhan Publication; 2004. [Persian]
 27. Zeinali, A; & Vahdat, R. The Construction and Validation of Addiction Susceptibility Questionnaire (ASQ). *Procedia-Social and Behavioral Sciences,* 2011, 30: 1742-1747.
 28. Zeinali A. Development and validation of addiction susceptibility questionnaire- student version (ASQ-SV). *J New Find Psychol.* 2013; 25(7):85-99. [Persian]
 29. Conrod PJ, Pihl RO, Stewart SH, Dongier M. Validation of a system of classifying female substance abusers on the basis of personality and motivational risk factors for substance abuse. *Psychol Addict Behav.* 2000; 14(3):243-56.
 30. Ismail A, Seneviratne R, Newcombe P, Wanigaratne S. A Model of substance abuse risk adapting to the Sri Lankan context. *Evaluation Rev.* 2009; 33(1):83-97.
 31. Woicik PB, Conrod PJ, Stewart SH, Pihl RO. The substance use risk profile scale: A scale measuring traits linked to reinforcement-specific substance use profiles. *Addict Behav.* 2009; 34(12):1042-55.
 32. Krank M, Stewart SH, O'Connor RM, Conrod PJ, Woicik PB, Wall AM. Structural, concurrent, and predictive validity of the substance use risk profile scale in early adolescence. *Addict Behav.* 2011; 36(1-2):37-46.
 33. Zeinali A. *Epidemiology of addiction susceptibility in students of West Azarbaijan Islamic Azad Universities. Final report of research [dissertation].* [Khoy]: Islamic Azad University, Khoy Branch; 2012. [Persian]
 34. Williams FP, Mcshane MD. *Criminological theory.* London: Pritice-Hall; 1999.
 35. Akbari Zardkhaneh S, Sohrabi F, Taraghijah S, Poorsharifi H, Taramian F, Peirovi H. Substance abuse among State university students in Iran. *J Educ Psychol Stud.* 2011; 7(12):1-22. [Persian]
 36. Rosenhan D, Seligman M. *Abnormal psychology.* 3rd ed. New York: Norton; 1995.
 37. Minooee M, Salehi M. Assessment of the scientific validity, reliability and normalization of APS, AAS and MAC-R tests for spotting vulnerable individuals exposed to drug abuse among the male high school students in the city of Tehran. *Res Addict.* 2003; 1(3):77-107. [Persian]
 38. Kordmirza E, Azad H, Eskandari H. Normalization of addiction potential scale for spotting individuals exposed to drug abuse among students of Tehran universities. *Res Addict.* 2003; 1(2):47-80. [Persian]

Original Article

Risk and Protective Factors in West Azerbaijan Province Students Addiction Susceptibility

Abstract

Objectives: The purpose of this study was to investigate the risk and protective factors of youth addiction susceptibility. **Method:** From target population-associate's degree and undergraduate male and female students from Islamic Azad University branches in West Azerbaijan province aged 18 to 41 years-592 students were chosen using cluster random sampling method from Islamic Azad University branches in Uremia, Khoy, Mako, Mahabad and Bokoan based on sex, course of study, and academic grade. Data was gathered through Addiction Susceptibility Questionnaire-Student Version (ASQ-SV) and analyzed using one way analysis of variance and path analysis. **Results:** The addiction susceptibility in male students was more than the females', single more than the married, higher academic grades more than the lower grades, regular and sporadic users more than non-users of cigarettes, and the same in different educational groups. Mother employment with increasing the students' academic achievement indirectly decreased their addiction susceptibility, but directly was ineffective to the increase and decrease of student academic status and addiction susceptibility. The number of friends did not affect the increase and decrease of academic achievement, but directly and indirectly increased their addiction susceptibility with increasing the unfavorable academic status. **Conclusion:** The academic achievement, favorable academic status, few friends, nonsmoking and employed mothers were considered as protective factors; and being male, single, academic drop, unfavorable academic status, the number of friends, and regular or sporadic smoking as the risk factors for addiction susceptibility.

Key words: addiction susceptibility; risk factors; protective factors; students

[Received: 22 September 2012; Accepted: 15 June 2013]

Ali Zeinali *

* Department of Psychology, Islamic Azad University, Khoy Branch, Khoy, Iran, IR.

Fax: +98461-2550026

E-mail: zeinali@iaukhoy.ac.ir